

УДК 332.12 (477)

**Заяць Т.А.**  
*доктор економічних наук,  
завідуюча відділу проблем формування соціального капіталу  
Інституту демографії та соціальних досліджень  
імені М.В. Птухи  
Національної академії наук України*

## СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ: ПОТЕНЦІАЛ І МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

### SOCIAL INNOVATIONS: POTENTIAL AND POSSIBILITY OF USE IN UKRAINE

#### АНОТАЦІЯ

Розглянуто сутнісні ознаки сучасних соціальних інновацій. Досліджено їх природу та основні напрями реалізації з урахуванням специфіки соціально-економічної ситуації в Україні. Визначено зміни в інституційному підґрунті інновацій у соціальній сфері. Доведено необхідність прискорення цих змін з огляду на наявні тенденції соціально-економічного розвитку країни. Розкрито потенціал соціальних інновацій як можливостей модернізаційних змін у соціально-трудої сфері, сфері соціальних послуг та розвитку соціального партнерства.

**Ключові слова:** соціалізація, соціальні інновації, модернізаційні зміни, соціальне партнерство.

#### АННОТАЦИЯ

Рассмотрены основные признаки современных социальных инноваций. Исследованы их природа и основные направления реализации с учетом специфики социально-экономической ситуации в Украине. Определены изменения в институциональной основе инноваций в социальной сфере. Доказана необходимость ускорения этих изменений с учетом тенденций социально-экономического развития страны. Раскрыт потенциал социальных инноваций как модернизационных изменений в социально-трудої сфере, сфере социальных услуг и развития социального партнерства.

**Ключевые слова:** социализация, социальные инновации, модернизационные изменения, социальное партнерство.

#### ANNOTATION

The essential features of modern social innovations are considered. Their nature and main directions of realization are investigated taking into account the specifics of socio-economic situation in Ukraine. The changes in the institutional basis of innovations in the social sphere are determined. The necessity of acceleration of these changes is proved in view of existing tendencies of social and economic development of the country. The potential of social innovations as possibilities of modernization changes in the social and labor sphere, sphere of social services and development of social partnership is revealed.

**Keywords:** socialization, social innovations, modernization changes, social partnership.

**Постановка проблеми.** Соціальні інновації є закономірним результатом суспільного розвитку, оскільки виникають і розвиваються внаслідок усвідомленої необхідності прогресивних змін у різних сферах суспільного буття, насамперед якості життя населення через зменшення масштабів бідності, модернізацію надання соціальних послуг та розвиток системи освіти, культури, охорони здоров'я та інших сфер, пов'язаних із процесами відтворення людського капіталу. Вони формують нову якість соціально-економічних відносин на засадах демократичності та легітимності через посилення соціальних властивостей економічних систем, що зазвичай передбачає істотне

зростання соціальних видатків для потреб освіти, охорони здоров'я, культури і науки, спорту, соціального забезпечення, хоча й не має нічого спільного із соціальним патерналізмом.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У сучасних наукових дослідженнях соціальні інновації розглядають як певний інформаційний конструкт, що змінює соціальну архітектоніку суспільства [1, с. 38–42]; як нові можливості соціального розвитку [2, с. 9–24]; як процеси розгортання технологій і бізнес-моделей для розвитку соціальної інфраструктури та зростання якості життя згідно з тенденціями глобального розвитку [3, с. 1–3]. Соціальні інновації є предметом наукових досліджень протягом тривалого часу, їх пов'язують з іменами учених світового рівня, таких як Йозеф Шумпетер, Макс Вебер, Еміль Дюркгейм, які довели їх пріоритетне значення для соціально-економічного розвитку країни на засадах сталості та збалансованого задоволення людських потреб. Визначено п'ять головних напрямів, які спроможні сприяти вирішенню актуальних завдань, що виникли перед людством в останні роки: урбанізація, мобільні технології, інтелектуальність, енергетика, розвиток охорони здоров'я [3, с. 3–4]. Попри відмінності в методологічних аспектах визначення природи сучасних соціальних інновацій науковці однакові у тому, що вони відкривають нові можливості для людського розвитку та капіталізації зосереджених тут ресурсів.

**Мета статті** полягає у визначенні природи соціальних інновацій, обґрунтуванні потенціалу їх реалізації на етапі реформування економічної системи України та виявленні тих нових можливостей і переваг, які вони надають за умов сприятливої соціальної політики держави.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Вихідні засади інноваційних змін формує процес соціалізації економіки, який можна розглядати як протилежний до процесу первісного нагромадження капіталу. Принципово нове бачення змістовного наповнення цієї категорії як нових можливостей для суспільства належить американському професору соціології Д. Хейсу. Незаперечним можна вважати тісний взаємозв'язок і взаємозалежність між упровадженням соціальних інновацій та загальним

процесом соціалізації економічної системи. Необхідно зазначити, що на кожному з етапів розвитку економіки трактування соціалізації як тривалого процесу трансформації економіки змінювалося.

За патерналістською моделлю розвитку економіки населення сприймає соціалізацію як процес формування нової системи інститутів, які б гарантували добробут працюючим на основі зростаючих можливостей економіки та допомоги в разі складних життєвих ситуацій. Це тісно пов'язано з вагомими інституційними змінами в країні, активним формуванням нових потужних та економічно ефективних мотиваційних передумов для матеріального самозабезпечення та духовного розвитку громадян [4, с. 112–118]. Тривалий процес соціалізації набуває конструктивних ознак лише в умовах демократичності, легітимності суспільних відносин, коли програмні документи та конкретні завдання у соціальній сфері детерміновано суспільним запитом.

Нині новий етап формування і реалізації соціальних інновацій пов'язують з євроінтеграційними процесами, структурною трансформацією економічної системи та соціальною ефективністю державних видатків, із належним ресурсним забезпеченням нормального перебігу соціальних процесів та явищ. На етапі недосконалих регулюючих ринкових механізмів соціальне інновування забезпечує концентрацію зусиль на вирішенні актуальних соціальних проблем, формуванні нових механізмів розроблення державних програм для мінімізації бюджетних видатків та їх раціонального використання. Головна стратегічна мета соціального інновування як процесу полягає у досягненні кардинальних змін в якості життя на основі можливостей продуктивної зайнятості та концентрації зусиль із боку держави та громадянського суспільства. Враховуючи нагромаджені соціально-економічні проблеми в Україні, можна зробити висновок, що невикористаний потенціал соціальних інновацій нині концентрується у таких основних сферах, як:

- модернізація форм і видів зайнятості та соціально-трудових відносин, їх демократизація та нове креативне наповнення як засобу розвитку особистості, її творчих можливостей;
- інновування сучасних механізмів розвитку основних інститутів соціалізації, насамперед дошкільної та загальноосвітньої системи, їх автономізація та громадська підтримка розвитку;
- реформування системи державної соціальної підтримки, її прискорена трансформація в ефективну систему соціального страхування з диференціацією ризиків залежно від розміру страхових внесків;
- розвиток системи соціального партнерства, переорієнтація його на виконання нових завдань, спрямованих на оптимізацію процесу перерозподілу ВВП в інтересах усіх громадян для зниження соціальної нерівності;
- інновування регіонального соціального розвитку на основі модернізації механізмів,

що активізують процеси децентралізації управління соціально-економічним розвитком.

На цьому шляху нерідко виникають бар'єри, пов'язані з недосконалістю чинних механізмів переходу до демократичного громадянського суспільства, а також демократичних методів управління економічною системою та соціальною сферою. Нині соціальне інновування входить в економічний простір будь-якої країни здебільшого як свідоме запозичення досвіду інших країн під час реформування економічної системи та соціальної сфери. Однак лише механічне перенесення на вітчизняне підґрунтя механізмів і практик інших країн без урахування специфіки країни, зокрема таких базових її характеристик, як структура економіки, особливості розвитку і фінансування соціальної сфери, ментальність суспільства, може спричинити появу ефектів і екстерналій, протилежних до тих, що очікувалися чи цілеспрямовано планувалися під час реалізації конкретних заходів організаційно-економічного чи соціального характеру.

Розвиток сучасного інформаційного суспільства відбувається з появою нових видів і форм соціальної взаємодії, трансформацією вже наявних інституцій, що зумовлює значні зміни у вихідних принципах взаємодії державних органів управління, комерційних організацій та громадянського суспільства у бік партнерства та гнучкої саморегуляції для досягнення збалансованого стану суспільства та реалізації його основних цілей та завдань. Розвиток соціального партнерства в умовах України можна розглядати як певну соціальну інновацію, якщо воно сприяє прискоренню процесу успішної соціалізації вітчизняної економіки, її модернізації, а головне – зростанню якості життя населення. Доречно зазначити, що нині в країнах світу саме інститут соціального партнерства відіграє вагомий роль у реалізації інтересів більшості громадян з урахуванням потреб меншості на основі прийняття компромісних рішень, що дає змогу у кінцевому підсумку впливати на стабільність політичної ситуації в країні.

Потенціал соціального партнерства може бути ефективно реалізований у різних організаційних формах через механізм так званої плюралістичної системи, коли узгодження інтересів відбувається на рівні суспільства (парламент, діяльність політичних партій) та окремих компаній на тлі відсутності спеціально створених механізмів соціального партнерства (США, Канада, Велика Британія) чи корпоративної системи з використанням спеціальних регулюючих інструментів та механізмів (Німеччина, Нідерланди, Швейцарія, Японія). В Україні, враховуючи доволі слабку орієнтованість корпоративного сектора економіки на вирішення нагальних соціальних завдань, доцільно створювати необхідні передумови для розвитку соціального партнерства на державному рівні, зважаючи на необхідність активізації головних соціальних функцій держави через трудове і

соціальне законодавство, податкову і фіскальну системи, а також активну діяльність адміністративно-правових інституцій. За будь-яких умов головним джерелом соціальних інновацій у суспільстві має бути соціальна політика.

Будь-яка країна світу незалежно від її політичного устрою та розвиненості ринкових регулюючих інструментів, а також досягнутого рівня економічного розвитку значно активізує процес соціалізації та соціального інновування зі зростанням ВВП на душу населення. У 2016 р. в Україні було створено певні передумови для виникнення нових імпульсів економічного і соціального зростання насамперед за рахунок підвищення мінімальних стандартів оплати праці, розширення доходної бази місцевих бюджетів, таргетування інфляції та реалізації на державному рівні курсу на фіскальну децентралізацію. Важливо зазначити, що загальний обсяг державних дотацій та субвенцій як прямої державної підтримки регіонів країни, окремих районів та громад за останні роки лише зростає.

Головні індикатори соціальних змін нині концентруються у соціально-трудої сфері. Це державні стандарти оплати праці, їхній рівень та динаміка, співвідношення з іншими соціально значущими показниками. В Україні, як відомо, утримуються надзвичайно низькі стандарти оплати праці та надзвичайно низька купівельна спроможність населення за фактично європейських цін на основні продукти харчування. Тривалий час (2000–2016 рр.) мінімальна заробітна плата в країні не перевищувала розміру встановленого прожиткового мінімуму для працездатних громадян. Доречно зазначити, що мінімальна заробітна плата використовується у міжнародній практиці здебільшого як засіб захисту трудових прав найменш захищених найманих працівників, а в Україні – як основний адміністративний регулятор міжгалузевих та міжпрофесійних співвідношень в оплаті праці. З підвищенням розміру мінімальної заробітної плати для осучаснення діючих стандартів, передбачених відповідним Законом України, на жаль, позитивних зрушень не відбулося і таким підвищенням фактично не було перевищено поріг бідності, визначений для країни Світовим банком.

Попри сформованість в Україні законодавчої та нормативно-правової бази соціального діалогу у трудовій сфері та сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування (закони «Про соціальний діалог в Україні» від 23.12.2010 № 2862-VI, «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 23.12.2015 № 901-VIII, «Про колективні договори і угоди» від 28.12.2014 № 77-VIII, «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 06.10.2016 № 1666-VIII, «Про місцеве самоврядування в Україні» від 09.02.2017 № 1850-VIII, «Про Державний бюджет України на 2017 р.» від 23.03.2017 № 1979-VIII), а також функціону-

вання спеціально створених інституцій (Національна служба посередництва і примирення, постійно діюча Національна тристороння соціально-економічна рада при Президентові України та відповідні структури в областях) його ефективність залишається незадовільною, свідченням чого є низький рівень оплати найманої праці та чинних стандартів і норм у цій сфері.

Головна причина такої ситуації – низький рівень соціальної відповідальності центральних органів державного управління, не орієнтований на ефективне управління соціальною сферою на програмно-цільових засадах. За досвідом європейських країн відстежується закономірність – потенціал соціальної відповідальності змінюється лише під час виконання суб'єктами добровільно взятих на себе зобов'язань перед громадянами і суспільством у цілому з орієнтацією на зміни в якості життєдіяльності територіальних громад. У Фінляндії, Данії та Швеції норми соціальної відповідальності успішно імплементовано в державну політику, причому їх утвердження розпочинається саме з діяльності державних компаній та державних органів управління. В Україні соціальна поляризація неухильно зростає: посилюються полюси збагачення та злиденності внаслідок порушення базисних принципів державного управління і ринкового саморегулювання.

**Висновки.** У суспільстві починає домінувати думка про необхідність прискореного переходу на інновування різних сфер суспільного буття. Концепт соціальних інновацій як нових технологій відкриває нові можливості для розвитку суспільства на засадах доброчинності. Соціальні інновації істотно впливають на рівень та якість життя населення, дають змогу вирішити нагальні проблеми організації життєдіяльності як сьогодення, так і майбутнього. У зв'язку з тим, що Україна знаходиться на початковому етапі формування і реалізації потенціалу соціальних інновацій, необхідно акцентувати увагу на найбільш гострих невирішених проблемах у соціальній сфері, які, власне, стримують соціальне інновування – повільна модернізація соціально-трудої відносин та розвитку інституцій соціального партнерства.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Більська О.В. Соціальне інновування і його результативність в трансформаційній економіці : [монографія] / О.В. Більська. – Дніпро : Монолит, 2016. – 342 с.
2. Либанова Э.М. Демографические сдвиги в контексте социального развития / Э.М. Либанова // Демография та соціально-економіка. – 2014. – № 1(21). – С. 9–23.
3. Социальные инновации. Материал из Википедии. – С. 1–6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki>
4. Заяць Т.А. Стратегічні напрями формування соціальної політики, орієнтованої на обмеження бідності / Т.А. Заяць // Соціально-трудої відносини: теорія і практика. – К. : КНЕУ, 2010. – Т. 3. – С. 112–118.